CAJI INSTITUTIONUM
LIBER I.

TIT. I.
DE LIBERTATIBUS SERVORUM.

CAji Inſtitutionum liber primus dicit, omnes [1] homines aut liberos eſſe, aut ſervos. Sed ex ipſis, qui liberi ſunt, alios eſſe ingenuos, alios libertinos. Ingenuos [2], qui ingenui nati ſunt: Libertinos, qui pro [3] juſta [4] ſervitute manumiſſi, liberi ſunt. Ingenuorum omnium unus ſtatus eſt: libertorum vero ideo non unus eſt, quia tria [5] ſunt genera libertorum: quia liberti aut cives Romani ſunt, aut Latini, aut Dedititii. Tamen qui cives Romani ſunt, qui Latini, qui Dedititii, breviter explanandum eſt. §. 2. Cives Romani ſunt, qui his tribus modis, id eſt, teſtamento [6], aut in Eccleſia [7], aut ante [8] Conſulem fuerint manumiſſi. §. 3. Latini [9] ſunt, qui aut per epiſtolam [10], aut inter amicos [11], aut convivii [12] adhibitione manumittuntur. §. 4. Dedititii [13] vero ſunt, qui poſt admiſſa crimina ſuppliciis ſubditi, & publice pro criminibus cæſi ſunt: aut in quorum facie [14], vel corpore quæcunque indicia [15], aut igne, aut ferro [16] impreſſa ſunt, & ita impreſſa ſunt, ut deleri non poſſint: ii, ſi manumiſſi fuerint, Dedititii appellantur. §. 5. Sed inter hæc tria genera libertorum ideo cives Romani meliorem ſtatum habent: quia & teſtamenta facere, & ex teſtamento quibuscunque perſonis ſuccedere poſſunt. Nam & Latini, & Dedititii, nec teſtamenta condere [17], nec ſibi ex teſtamento aliorum aliquid dimiſſum poſſunt ullatenus vindicare. Tamen Latini certis [18] rebus privilegia civium Romanorum libertorum conſequi poſſunt: Dedititii vero nulla ratione poſſunt ad civium Romanorum libertorum beneficium pervenire. Nam Latini patronorum beneficio, id eſt, ſi iterum [19] ab ipſis aut teſtamento, aut in Eccleſia, aut ante Conſulem manumittantur, civium Romanorum privilegia conſequuntur. §. 6. Non tamen omnes domini ſervos ſuos manumittere poſſunt. Nam ſi aliquis multa debita habeat, cujus ſubſtantia a creditoribus teneatur obnoxia [20], ſi in fraudem creditoris ſui ſervos ſuos manumittere voluerit, collata manumiſſio non valet. §. 7. Aut ſi libertus civis Romanus filios liberos non habuerit, & in [21] fraudem patroni ſui ſervos ſuos manumittat, ſimiliter data manumiſſio non valet. §. 8. Præterea minor quicunque viginti annorum dominus ſervo ſuo libertatem dare non poteſt, niſi forte tantum minor manumiſſor, cui pater ſuus & mater a patrono donati ſunt, eosdem manumittat, aut certe pædagogum [22], aut collactaneum manumittat. Nam quamlibet dominus, i. e. quatuordecim annos egreſſus [23], teſtamentum facere poſſit, & heredem inſtituere, & legata relinquere, libertatem tamen ſervis non [24] poteſt in hac ætate conferre.

TIT. II.
DE NUMERO [25] SERVORUM TESTAMENTO MANUMITTENDORUM [26].

COnſtitutum eſt [27], quantum ſervorum numerum teſtamento, de quanta familia liceat manumitti, hoc [28] ordine: ut ſi quis duos ſervos habet, ambos manumittere poſſit. Qui vero tres, duos teſtamento manumittat. Qui quatuor, ſimiliter duos. Qui ſex, tres. Qui octo, quatuor. Qui decem, quinque. Qui undecim, duodecim, tredecim, quatuordecim, quindecim, ſedecim, decem & ſeptem: ſimiliter quinque. Qui decem & octo, ſex. Et ab hoc numero uſque ad triginta, tertiam partem manumittere liceat. Qui amplius quam triginta habuerit, uſque ad centum, quartam partem de numero ſervorum manumittere poteſt: qui vero plures quam centum habuerit, quintam partem manumittere poteſt. Sed & hoc ſtatutum eſt, ut de qualibet grandi familia, nulli amplius quam [29] centum teſtamento manumittere liceat. §. 2. Nam qui voluerit aut in Eccleſia, aut ante Conſulem, aut inter amicos aut per epiſtolam manumittere, poteſt his manumiſſionibus omnem [30] familiam jugo ſervitutis abſolvere. §. 3. Nam ſi aliquis in teſtamento plures manumittere voluerit, quam continet numerus ſupraſcriptus, ordo ſervandus eſt: ut illis tantum libertas valeat, qui [31] prius manumiſſi ſunt uſque ad illum numerum quem explanatio continet ſuperius comprehenſa: qui vero poſtea ſupra conſtitutum numerum manumiſſi leguntur, integre in ſervitute eos certum eſt permanere. Quod ſi non nominatim ſervi, vel ancillæ in teſtamento manumittantur, ſed confuſe omnes ſervos ſuos, vel ancillas is qui teſtamentum facit, liberos facere voluerit, nulli [32] penitus firma eſſe jubetur hoc ordine data libertas: ſed omnes in ſervili conditione, qui hoc ordine manumiſſi ſunt, permanebunt. Nam & ſi ita in teſtamento ſervorum manumiſſio adſcripta fuerit, id eſt, in circulo [33], ut qui prior, qui poſterior nominatus ſit, non poſſit agnoſci, nulli ex his libertatem valere manifeſtum eſt, ſi agnoſci non poteſt qui prior, qui poſterior manumiſſus fuerit. §. 4. Nam ſi aliquis in ægritudine conſtitutus, in fraudem [34] hujus legis fecerit teſtamentum, ſed epiſtolis [35], aut quibuscunque aliis plures ſervos ſuis pluribus quam per teſtamentum licet, conferre voluerit libertates, & ſub tempore mortis hoc fecerit, liberi erunt. Qui vero poſt ſtatutum numerum manumiſſi fuerint, ſervi ſine dubio permanebunt. §. 5. Nam ſi incolumis quocunque diverſo tempore manumiſit: inter eos qui per teſtamentum manumiſſi ſunt, nullatenus computentur.

TIT. III.
DE JURE PERSONARUM.

ALiquæ perſonæ ſui [36] juris ſunt, aliquæ alieno juri ſubjectæ ſunt. Itaque cum [37] oſtenditur quæ perſonæ alieno juri ſubjectæ ſint, tunc evidenter agnoſcitur, quæ ſui juris ſint. §. 2. In [38] poteſtate itaque dominorum ſunt ſervi, quam poteſtatem omnes gentes habere certum eſt: ſed diſtringendi in ſervos dominis pro ſua poteſtate permittitur, occidendi [39] tantum ſervos ſuos domini licentiam non [40] habebunt, niſi forte ſervus dum pro culpæ modo cæditur, caſu forſitan moriatur. Nam ſi [41] ſervus dignum morte crimen admiſerit, iis judicibus quibus publici officii poteſtas commiſſa eſt, tradendus eſt, ut pro ſuo crimine puniatur. §. 3. In [42] poteſtate etiam patrum ſunt filii ex legitimo matrimonio procreati.

TIT. IV.
DE MATRIMONIIS.

LEgitimæ ſunt nuptiæ, ſi Romanus Romanam [43] nuptiis [44] intervenientibus, vel conſenſu [45] ducat uxorem. §. 2. Sed non [46] omnes perſonas uxores ducere licet: quia nec [47] patri filiam, nec filio matrem, nec avo nepotem, nec nepoti aviam. Quod non ſolum de perſonis quæ nobis propinquitate conjunctæ ſunt, [48] etiam de adoptivis, hoc eſt, adfiliatis, juſſum eſt obſervari. Nam etſi [49] per emancipationem adoptio diſſolvatur, nuptias tamen inter has perſonas ſemper conſtat illicitas. §. 3. Inter [50] fratrem quoque & ſororem, ſive [51] ex matre & patre nati ſunt, ſive diverſis matribus aut patribus, matrimonia eſſe non poſſunt. Inter adoptivos etiam fratres illicita ſunt conjugia, niſi [52] forte adoptio emancipatione fuerit diſſoluta: nam ſi emancipatio intervenerit, nuptiæ inter hujusmodi fratres licite contrahuntur. §. 4. Fratris quoque & ſororis filiam [53] uxorem ducere non licet. §. 5. Sororem quoque patris [54] ac matris [55] uxorem accipere non licet. §. 6. Genero quoque ſocrum [56] ſuam: nec ſocero nurum [57] uxorem accipere licet, neque vitrico privignam [58], neque privigno novercam [59]. §. 7. Fratres enim amitinos, vel conſobrinos in matrimonium jungi nulla ratione permittitur [60]. §. 8. Sed nec uni viro duas [61] ſorores uxores habere, nec uni mulieri duobus [62] fratribus jungi permittitur. §. 9. Quod ſi quis inceſtas vel nefarias, id eſt, quæ ſunt ſuperius comprehenſæ nuptias inierit, nec [63] uxorem habere videtur, nec filios [64]. Nam ii qui ex hujusmodi conceptione nati fuerint, quamlibet matrem videantur habere, patrem vero nullatenus habere cenſentur, & tanquam ſi de adulterio concepti fuerint, computantur: qui ſpurii [65] appellantur, hoc eſt, ſine patre filii. §. 10. Regula juris hoc continet, ut qui legitime concipiuntur, tempore conceptionis ſtatum ſumant: qui vero non [66] legitime concipiuntur, ſtatum ſumant eo tempore quo naſcuntur. Ac proinde legitima conjunctione conceptus, etiamſi mater ejus ſtatum mutet, id eſt, ſi ancilla fiat, ille qui legitime conceptus eſt, ingenuus naſcitur. Qui vero non legitimo matrimonio concipitur, ſi mater ejus ex ancilla dum prægnans eſt, libera facta fuerit, liber naſcitur: ſi vero ex ingenua ancilla prægnans facta fuerit, ſervus naſcitur: quia non legitime, ſed vulgo [67] conceptus eſt.

TIT. V.
DE ADOPTIONIBUS [68].

ADoptio naturæ [69] ſimilitudo eſt, ut aliquis filium habere poſſit, quem non generavit. §. 2. Et ipſa adoptio duobus [70] modis fit: una quæ adrogatio dicitur: alia quæ adoptio. † Adrogatio eſt quando aliquis patrem non habens [71] adoptatur: & ipſe ſe in poteſtatem adoptivi patris dat. Et ideo adrogatio dicitur [72], quia & ille qui adoptat, interrogatur, utrum illum quem adoptat, filium habere velit: & ille qui adoptatur, interrogatur utrum id fieri velit. † Illa vero alia adoptio eſt, ubi quis patrem habens [73], ab alio patre adoptatur: & ille qui adoptatur, de certi patris poteſtate diſcedit, & in adoptivi patris incipit eſſe poteſtate. §. 3. Nam & fœminæ [1] adoptari poſſunt, ut loco filiarum adoptivis patribus habeantur: fœminæ vero adoptare [2] non poſſunt, quia nec filios ex ſe natos in poteſtate habent. §. 4. Spadones [3] aut qui generare non poſſunt, adoptare poſſunt. Et licet filios generare non poſſint, quos adoptaverunt filios habere poſſunt. §. 5. Si quis vero filios habens ſe dederit adoptandum, non ſolum ipſe in patris adoptivi poteſtatem redigitur, ſed [4] & filii ejus, ſi tamen avum paternum non habuerint, in adoptivi patris tranſeunt poteſtatem, tanquam nepotes.

1 *Inſt. de jure perſonarum. in pr. l.* 3. *D. de ſtatu hominum.* 2 *Inſt. de ingenuis.* 3 Ex juſta, *l.* 6. *D. de ſtatu hom.* 4 De juſta ſervitute *v. l.* 3. *D. de ſtip. ſerv.* 5 Dixi ad Ulp. 1. §. 5. 6 Dixi ad Ulp. 1. §. 6. 7 Gajo Ethnico unde quæſo Eccleſiæ nomen? lege igitur, aut cenſu aut ante Conſulem. 8 Idem ac ſi diceret, apud Prætorem, vel vindicta. Ulp. *d. loco.* §. 7. 9 Vide *C. de Latina libertat. toll.* 10 *Vid. l. un.* §. 1. *C. de Latina libert. toll.* 11 Dixi ad Ulp. 1. §. 10. adde *l. un.* §. 2. *C. de Latina libert. toll.* 12 Per menſam, *Theoph. Inſt. de libertis.* non paupertatis cauſa ſervum menſæ domino adhibente, ſed præſentibus amicis conteſtante, ſe Latinitatis cauſa ſervum convivio adhibere. Papinianus *tit.* 44. 13 Vid. *C. de dedititia libert. toll.* Ulp. 1. §. 11. 14 Aut fronte. Theoph. *Inſt. de libert.* §. τῶν δὲ ἀπελευθέρων. 15 στίγματα Theoph. *ibid.* veſtigia. Ulp. 1. §. 11. cicatrices, notæ, *l.* 1. §. 8. *D. de fugitivis:* ubi dixi de hujusmodi notis. 16 Aut verubus; unde ſubverbuſtæ, quaſi verubus uſtæ. *Plautus:* ulceroſam, compeditam, ſubverbuſtam, ſordidam. Feſtus *in voce Subverbuſtam.* Tertullianus *in lib. de Pallio:* ſubverbuſtam, in liberalibus. *intelligit autem* στιγματίας. 17 *V.* §. 4. *Inſt. de ſucceſſ. lib.* 18 De quibus v. Ulpian. 3. 19 3. Ulpian. 4. 20 Nec ſit ſolvendo. v. Ulp. 1. §. 14. *v. Inſt. quibus ex cauſ. manum. non licet. l.* 10. *l.* 16. *D. qui & a quibus manum. liberi non fiant.* 21 Dixi ad Ulp. 1. §. 15. 22 §. 5. *Inſt. quib. ex cauſ. manum. l.* 13. *D. de manum. vindict.* 23 *d. l.* 13. 24 Id merito hodie abrogatum & immutatum eſt §. 7. *Inſt. qui manum.* 25 *V. l.* 5. *D. qui teſt.* 26 Dixi ad Ulp. 1. §. 24. 27 Lege Fuſia Caninia. *v. Inſt. de l. Fuſ. Can. tollenda.* 28 V. Paul. 4. *ſent.* 14. §. *ult.* 29 Dixi ad Ulpian. *d. loco.* Vopiſcus *in Tac.* Servos manumiſit intra centum tamen, ne Caniniam tranſiiſſe videretur. 30 Omnem familiam manumittere poſſumus, *Inſt. de lege Fuſ. Can.* 31 Dixi ad Ulp. 1. §. 24. *in fin.* 32 *l.* 42. *l.* 43. *D. de her. inſt.* 33 Id eſt, in orbe tereti & permixtim, ita ut non appareat, quis primus ſit, ut ſi ita ſcribat in orbe tereti, Stichus Pamphilus Damas liberi ſunto? nulli competet libertas. In ſphæra enim non eſt locus inferior vel ſuperior. 34 Vetitus teſtamento plures (quam lege definiti ſint) ſervos manumittere, in fraudem legis per epiſtolam manumittere alios non poteſt. 35 Epiſtola manumittere quis ſervum poteſt, ut & codicillis, Paul. 4. *ſent.* 14. §. 2. 36 Dixi ad Ulp. 4. 37 *l.* 1. *D. pr. Inſtit. de his, qui ſunt ſui.* 38 *d. l.* 1. §. 1. *Inſt. de his, qui ſunt ſui.* 39 *d. l.* 1. §. 2. *l.* 2. *D.* §. 2. *Inſtit. de his, qui ſunt ſui.* 40 Et ita jus vetus vitæ & necis abrogatur. adde *l.* 11. *D. ad leg. Corn. de ſicar.* 41 V. *l.* 96. *D. de verb. oblig.* 42 *Inſtit. de patria poteſt. in princ. l.* 3. *D. de his qui ſunt ſui.* 43 Vid. *Inſt. de nupt. in princ.* dixi ad Ulp. 5. §. 4. 44 Id eſt, ritu ſolenni. 45 Vid. *l.* 15. *in fin. D. de cond. & dem. l.* 10. *D. de reg. jur.* 46 §. 1. *Inſt. de nupt.* 47 *d.* §. 1. *l.* 53. *l.* 68. *D. de ritu nupt. l.* 17. *C. de nupt.* 5. Ulp. 6. 48 *d.* §. 1. *verſ. & hæc adeo.* 49 *d.* §. 1. *in fin. d. l.* 53. *l.* 13. *in fin. D. de adopt.* 50 §. 2. *verſ. ſane inter fratrem. Inſt. de nupt. l.* 17. *C. de nuptiis.* 51 *d. verſ. ſane.* 52 *d.* §. 2. *verſ. ſed ſi qua. l.* 17. *D. de ritu nupt.* 53 §. 3. *Inſt. de nuptiis. l.* 39. *D. de ritu nupt. l.* 17. *C. de nupt. l. ult. C. de inceſtis & inutil. nupt.* 54 Id eſt, amitam. §. 5. *Inſt. de nupt. l.* 17. *in fin. D. de ritu nupt.* 55 Id eſt, materteram. *d.* §. 5. *d. l.* 17. *D. de ritu nupt. l.* 17. *C. de nupt.* 56 §. 7. *Inſt. l.* 17. *C. de nupt.* 57 §. 6. *Inſt. de nupt. d. l.* 17. *l.* 5. *in fin. D. de condict. ſine cauſa. l.* 38. *D. ad l. Jul. de adult.* 58 *d.* §. 6. *verſ. Item ſi adhuc privigna. l.* 5. *in fin. D. de condict. ſine cauſa. l.* 14. *in fin. l.* 40. *D. de ritu nupt. l.* 38. *D. ad l. Jul. de adult. l.* 17. *C. de nupt.* 59 *l.* 38. *D. ad l. Jul. de adult. Novell.* 115. *c.* 3. §. 5. *l.* 17. *C. de nuptiis.* 60 Imo permittitur, §. 4. *Inſt. de nuptiis. dixi ad l.* 19. *C. de nupt.* 61 *l.* 5. *l.* 8. *C. de inceſtis & inutil. nupt.* 62 *d. l.* 5. *d. l.* 8. 63 Pœna inceſtarum nuptiarum. 64 Nec dotem, §. 12. *Inſt. de nupt. l. ult. D. de condict. ſine cauſa. l.* 52. *D. de ritu nupt.* 65 Dixi ad Ulp. 4. §. 2. 66 Adde *l.* 24. *D. de ſtatu.* 67 Qui vulgo conceptus, *v. l.* 23. *D. de ſtatu homin.* 68 *L.* 1. *D.* 7. *& L.* 1. *Inſtit.* 11. 8. Ulp. 69 *l.* 1. *l.* 16. *D.* §. 8. *Inſtit. de adopt.* 8. Ulp. 8. §. 1. 70 §. 1. *Inſt. l.* 1. *in fin. l.* 2. *D. eod.* 71 Id eſt, qui ſui juris ſit, *d.* §. 1. *d. l.* 2. 72 Unde dicta adrogatio. 73 Et ita non ſui juris.

TIT. VI.
QUIBUS [5] MODIS FILII EXEUNT DE POTESTATE PATRIS.

FIlii qui in poteſtate patris ſunt, mortuo patre ſui juris fiunt. Sed ſi hic filius qui morte patris ſui juris effectus eſt, filios habeat, in ejus poſt patris ſui obitum erunt filii poteſtate. Nam ſi pater moriatur, & avus [6] paternus vivat, nepos ex filio ſui juris eſſe non poteſt: quia in avi remanet poteſtate, qui [7] avo mortuo ſui juris efficitur. Item ſi moriatur pater, & relinquat filium emancipatum, & ex eodem filio emancipato nepotes, tunc [8] nepotes liberi & ſui juris erunt, & in patris emancipati poteſtatem non veniunt. §. 2. Item de poteſtate patris exeunt filii, ſi pater eorum in exilium [9] miſſus fuerit: quia non poteſt filium civem Romanum in poteſtate habere homo peregrinæ [10] conditionis effectus. Item filius ſi vivo patre in exilium [11] miſſus fuerit, in poteſtate patris civis Romanus eſſe non poteſt, quia ſimiliter peregrinæ conditionis factus cognoſcitur. §. 3. Item ſi ab hoſtibus pater captus [12] ſit: in poteſtate, quandiu apud hoſtes fuerit, filios non habebit. Sed ſi de captivitate evaſerit, jure poſtliminii omnem, ſicuti in aliis rebus, ita & in filios recipit poteſtatem. Si vero pater, qui ab hoſtibus captus eſt, in captivitate moriatur, ab eo tempore, quo ab hoſtibus captus eſt, filii ſui juris effecti intelliguntur. §. 4. Item per emancipationem [13] filii ſui juris efficiuntur. Sed filius maſculus tribus [14] emancipationibus de poteſtate patris exit, & ſui juris efficitur. † Mancipatio autem, hoc eſt, manus traditio, quædam ſimilitudo [15] venditionis eſt: quia & in [16] emancipationibus præter illum, hoc eſt, certum patrem, alius pater adhibetur, qui fiduciarius nominatur. Ergo iſte naturalis pater filium ſuum fiduciario [17] patri mancipat, hoc eſt, manu tradit: a quo fiduciario patre naturalis pater unum aut duos nummos, quaſi in ſimilitudinem pretii accipit, & iterum eum acceptis nummis fiduciario patri tradit. Hoc ſecundo & tertio [18] fit, & ſic de patris poteſtate exit. Quæ tamen mancipatio ſolebat ante Præſidem fieri, modo ante Curiam facienda eſt: ubi quinque teſtes cives Romani in præſenti erunt, & pro illo, qui Libripens [19] appellatur, id eſt, ſtateram tenens, & qui Anteſtatus [20] appellatur, alii duo, ut ſeptem teſtium numerus impleatur. Tamen cum tertio mancipatus fuerit filius a patre naturali fiduciario patri, hoc agere debet naturalis pater, ut ei a fiduciario patre remancipetur [21], & a naturali patre manumittatur: ut ſi filius ille mortuus fuerit, ei in hereditate naturalis pater non fiduciarius ſuccedat. Fœminæ [22], vel nepotes maſculi ex filio, una emancipatione de patris, vel avi exeunt poteſtate, & ſui juris efficiuntur. Et ii ipſi quamlibet una mancipatione de patris, vel avi poteſtate exeant, niſi a patre remancipati fuerint, & a naturali patre manumiſſi, ſuccedere eis naturalis pater non poteſt, niſi fiduciarius, a quo manumiſſi ſunt: nam ſi remancipatum ſibi naturalis pater, vel avus manumiſerit, ipſe eis in hereditate ſuccedit. Quod ſi habeat quis filium, & ex eo nepotes: & voluerit filium emancipare, & nepotes in ſua poteſtate retinere, in arbitrio ejus eſt: aut ſi voluerit nepotes emancipare, & filium in ſua poteſtate retinere, & hoc ei pro juris ordine licere manifeſtum eſt. Quod non ſolum de nepotibus, ſed & de pronepotibus ſimiliter facere poteſt.

TIT. VII.
DE TUTELIS [23].

TUtores aut legitimi ſunt, aut teſtamentarii. † Legitimi ſunt, qui pupillo per virilem [24] ſexum [25] propinquitate conjunguntur: & qui proximior fuerit de adgnatis, ad ipſum legitima tutela pertinet: quia [26] is, qui proximus fuerit ad tutelam, ipſe proximus eſt ad hereditatem. † Teſtamentarii [27] ſunt, quos patres [28] aut avi paterni [29] in teſtamento ſuo tutores filiis [30] aut nepotibus delegaverint. Quod ſi nec teſtamentarius tutor fuerit, nec legitimus, tunc inquiſitione judicis pupillis tutores dantur [31].

TIT. VIII.
DE CURATORIBUS [32].

PEractis pupillaribus annis, quibus tutores abſolvuntur, ad curatores ratio minorum incipit pertinere. Sub curatore ſunt minores ætate, majores everſores [33], inſani. Ii, qui minores ſunt, uſque ad viginti & quinque annos completos ſub curatore ſunt. Qui vero everſores, aut inſani ſunt, omni tempore vitæ ſuæ ſub curatore eſſe jubentur: quia ſubſtantiam ſuam rationabiliter gubernare non poſſunt.

1 8. Ulp. 5. *l.* 21. *D. eod.* 2 V. 8. Ulp. 9. §. 10. *Inſt. eod.* 3 8. Ulp. 6. §. 9. *Inſt. eod. l.* 2. §. 1. *l.* 40. *in fin. D. eod.* 4 *d. l.* 40. *in pr.* 8. Ulp. 8. §. 11. *Inſt. eod.* 5 *L.* 1. *Inſt.* 12. *Novell.* 81. De emancipationibus liberorum, *L.* 8. *C.* 49. Quemadmodum filii efficiuntur ſui juris, Paul. 2. *ſent.* 25. 10. Ulp. qui in poteſtate mancipioque ſunt, quemadmodum eo liberentur. 6 *Inſt. eod. in pr. l.* 15. *D. quando dies legat.* Ulp. 2. 7 *l.* 5. *in fin. C. de his, qui ſunt ſui.* 8 *Inſt. eod. in pr.* 9 Exilio patris filius fit ſui juris. *ut hic.* Exilio filii pater ſuam poteſtatem amittit. J. adde deportatione inſulæ, §. 1. *Inſt. eod.* aquæ & ignis interdictione, 10. Ulp. 3. relegatione. §. 2. *Inſt. eod.* pœnæ ſervitute. §. 3. *Inſt. eod. l.* 7. *D. de his, qui ſunt ſui.* 10 Peregrinus civem in ſua poteſtate non habet, *ut hic.* ut e contra civis in ſua poteſtate peregrinum non habet, Ulp. 10. §. 3. 11 V. J. *eod.* 12 Ulp. 10. §. 4. §. 5. *Inſt. quib. modis jus patriæ poteſtat.* 13 *Tit. C. de emancipat. liber.* Paul. 2. *ſent.* 25. §. 2. 3. 4. 5. 14 *V.* 10. Ulp. 10. 15 Mancipatio, ſimilitudo venditionis. Ter igitur mancipari eſt ter vendi. Trina mancipatio, trina venditio. 16 Hujusmodi venditiones liberarum perſonarum figuratæ, *l.* 6. *C. de emancip. liber.* & imaginariæ dicuntur, §. 6. *Inſt. quib. mod. jus patriæ poteſt.* vanæ obſervationes *d. l.* 6. & antiquæ. *d.* §. 6. ut quæ non ſine injuriis & alapis fierent. *Novell.* 81. Idque receptum erat ex lege XII. Tab. Si pater filium ter venundarit, filius a patre liber eſto. Ulp. 10. §. 1. quam itidem conſtat ex legibus Romuli mutuatam. Dionyſ. Halicarn. 12. Olim parentibus licuit quoque filios interficere, dixi ad *l.* 11. *in fin. D. de lib. & poſthum.* adde *l. ult. C. de patria poteſtat.* Hodie vetitum eſt, ne quis filios vendat, donet, vel pignoret, *l.* 1. *l.* 2. *C. de patrib. qui filios ſuos diſtraxerunt.* Vetitum eſt etiam ne interficiat. *d. l. ult.* 17 Fiduciarius pater. 18 Ne id ita intelligas, quaſi trinæ illæ venditiones fierent uno & eodem tempore, cum ſingulis diebus, adhibitis teſtibus fieri poſſent, vel eodem die, vel intermiſſo. Paul. 2. *ſent.* 25. §. 2. adeo ut filius ex prima, ſecundave mancipatione manumiſſus, reverſus in patriam poteſtatem, adgnaſceretur ſuus heres. Ulp. *tit.* 23. §. 3. 19 Libripens. 20 Anteſtatus. 21 Remancipatio. 22 Dixi ad Ulp. 10. §. 1. *in fin.* 23 11. Ulp. 1. *Inſt.* 13. 24 11. Ulp. 4. §. 1. *Inſt. de legit. agnat. tut.* 25 Legitimi tutores, propinqui maſculi. 26 Ubi tutela, ibi hereditas. *l.* 1. *D. de legit. tutorib.* 27 V. *D. de teſtam. tutel.* 28 Id eſt, parentes. *l.* 1. *D. de teſt. tut.* §. 3. *Inſt. de tutelis.* 29 Quid mater? ea liberis tutorem dare poteſt, confirmandum tamen a magiſtratu. *l.* 1. §. 1. *l.* 2. *D. de confirmando tut.* 30 In poteſtate. *d. l.* 1. 11. Ulp. 15. 31 V. *titulum D. de tutorib. datis.* Adde *Inſtit. de Atiliano tutore.* 11. Ulp. 18. 32 12. Ulp. & 1. *Inſtit.* 23. & 27. *D.* 10. 33 Prodigos intelligit, qui neque tempus neque finem impenſarum habent. *l.* 1. *D. de curatorib.* 12. Ulp. 2. & §. 3. *Inſt. de tutoribus.* hinc domus everſio, *l. ult. D. de offic. præſidis.* quam Græci οἴκου ἀνατροπήν. Hinc etiam patrimonium evertere, *l.* 1. *D. ſi familia furtum fec.* interverſores, *l.* 8. *C. de jure fiſci.* everſores, *l.* 2. *C. de palatinis ſacr. largit. l.* 1. *C. Theod. de ſuſcept.*

CAJI INSTITUTIONUM
LIBER II.

TIT. I.
DE REBUS.

CAjus ſuperiori commentario de jure perſonarum aliqua diſputavit [1]. Nunc in hoc commentario de rebus iterum tractat. §. 2. Omnes itaque res aut noſtri juris ſunt, aut [2] divini, aut publici. Noſtri [3] juris ſunt, quæ in proprietate [4] noſtra eſſe noſcuntur. Divini [5] juris ſunt eccleſiæ, id eſt templa Dei, vel ea patrimonia, ac ſubſtantiæ, quæ ad Eccleſiaſtica jura pertinent. Publici [6] juris ſunt muri [7], fora, portæ [8], theatra [9], circus, arena [10], quæ [11] antiqui ſancta appellaverunt [12], pro eo quod exinde tolli aliquid, aut contingi [13] non licet. Sed hæc omnia in nullius [14] bonis ſunt, ideo [15] publici juris eſſe dicuntur. Sed & res hereditariæ [16] antequam aliquis heres exiſtat, id eſt, quando dubitatur, utrum ſcriptus, an legitimus heres ſuccedere debeat: in nullius bonis eſſe videntur [17]. §. 3. Præterea quædam res corporales [18] ſunt, quædam incorporales [19]. §. 4. Corporales [20] ſunt, quæ manu tangi poſſunt: velut ager, mancipium, veſtis, aurum, argentum, & iis ſimilia. §. 5. Incorporales [21] ſunt, quæ tangi non poſſunt: qualia ſunt ea quæ non in corpore, ſed in [22] jure conſiſtunt, ſicut eſt hereditas [23], & obligationes diverſis contractibus ſcriptæ. Et licet hereditas, vel emptio, aut diverſi contractus res corporales in ſe habeant, jus tamen ipſius hereditatis, vel emptionis aliorumque contractuum incorporale eſt. §. 5. Incorporalia [24] etiam ſunt jura prædiorum urbanorum, vel ruſticorum: Prædiorum urbanorum [25] jura ſunt, ſtillicidia, feneſtræ, cloacæ, altius erigendæ domus, aut non erigendæ, & luminum: ut ita quis fabricet, ut vicinæ domui lumen non tollat. Prædiorum vero ruſticorum [26] jura ſunt, via vel iter, per quod pecus aut animalia debent ambulare, vel ad aquam duci, & aquæ ductus, quæ ſimiliter incorporalia ſunt. Hæc jura tamen ruſticorum prædiorum Servitutes [27] appellantur. §. 6. Item regulariter conſtitutum eſt, ut ſuperpoſita inferioribus cedant. Ut ſi quis in ſolo [28] noſtro ſine noſtro permiſſu domum ædificaverit, ad eum, cujus terra eſt, domus ædificata pertineat. Vel ſi aliquis in agro noſtro arbores, aut vineas, vel plantas [29] quascunque poſuerit, ſimiliter ſuperficies [30] ſolo cedat [31]. Vel ſi meſſem in campo ſeminaverit [32], omnia hæc, quæ in terram alienam jactantur, domino terræ adquiruntur. Quod & de chartis [33], & pergamenis, ſi in alienis ſcribat, licet aureis vel argenteis literis, ſimiliter ejus eſt ſcriptura, cujus charta aut pergamenum fuerit. Quod & de tabula, hoc eſt, ſi aliquis in tabula mea picturam fecerit, obſervatur: quia ſtatutum eſt, ut tabulæ pictura [34] cedat. §. 7. Quod ſi quis ex uvis [35] meis vinum, aut ſpicis [36] frumentum, aut ex olivis [37] oleum fecerit: ejus vinum, triticum, vel oleum eſt, cujus ſpicæ, aut uvæ, aut olivæ fuerint. † Si quis etiam ex tabulis alienis navem [38], aut armarium, aut quodcunque ad uſum pertinens fecerit, ſimili ratione ejus erunt, quæ facta fuerint, de cujus ligno facta probantur. † Similiter etiam, ſi ex lana [39], vel lino veſtimenta fecerit, ejus erunt veſtimenta, cujus lana vel linum fuiſſe probabitur. §. 8. Sed in iis omnibus ſuperius comprehenſis, quicunque in terra aliena aliquid

1 V. *Inſt. de rer. diviſ. & adq. ipſar. dom.* 2. *tit.* 1. Ulp. 19. *de dominiis & adquiſitionib. rerum. L.* 1. *D.* 8. *de diviſ. rer.* 2 Cajus in lege 2. *D. de div. rer.* 3 Res noſtri juris, quæ & juris humani dicuntur in *d. l.* 1. 4 Seu noſtro patrimonio. *Inſtit. de rer. div. in pr.* 5 *d. l.* 1. 6 Publicæ res nullius in bonis ſunt. *d. l.* 1. 7 Muri res ſanctæ. §. 10. *Inſt. de rer. div. l.* 1. *l.* 8. *in fin. D. de diviſ. rer.* ideoque nullius. §. 7. *Inſt. de rer. div. d. l.* 1. 8 V. *d.* §. 10. *d. l.* 1. *l.* 8. 9 Ea dicuntur eſſe univerſitatis. §. 6. *Inſt. de rer. div. l.* 6. §. 1. *D. de div. rer.* 10 Arena, locus gladiatorum, hinc in arenam ſe dare, *l. ult. D. de fugit. l.* 4. *D. de accuſationib.* 11 Hæc particula referenda eſt ad muros, fora, portas, theatra, circum & arenam. 12 §. 10. *Inſtit. de rer. div.* 13 Facit *l.* 8. *in fin. D. de div. rer.* 14 §. 7. *Inſtit. de rer. diviſ.* 15 Quæ nullius, publica ſunt. 16 *l.* 1. *D. de div. rer.* 17 V. tamen *l.* 31. *in fin. D. de her. inſt.* 18 V. §. 4. J. *eod.* 19 V. §. 5. J. *eod.* 20 *l.* 1. §. 1. *D. de div. rer.* §. 1. *Inſt. de reb. corporalib.* 21 *l.* 1. §. 1. *D. de div. rer.* §. 2. *Inſt. de reb. corporalib.* 22 Incorporalia in jure conſiſtunt. 23 *l.* 119. *D. de verborum ſignif.* 24 §. 3. *Inſt. de rebus corporalibus: l.* 1. *in fin. D. de diviſ. rer.* 25 §. 1. *Inſt. de ſerv. præd. l.* 2. *D. de ſervitut. præd. urban.* 26 *Inſt. de ſervitutib. in pr. l.* 1. *D. de ſervit. ruſticor.* 27 V. *tit. D. de ſervitutib.* 28 Ædificium ſolo cedit. §. 30. *Inſt. Inſt. de rer. div.* 29 Planta ſolo cedit, §. 31. *Inſt. de rer. diviſ.* 30 Superficium. quæ vox reperitur in *l.* 32. *D. de jure dot. l.* 39. *D. de leg.* 2. 31 Superficies cedit ſolo. v. *D. de ſuperficiebus.* 32 Res ſatæ ſolo cedunt. §. 32. *Inſt. de rerum diviſ. l.* 9. *D. de rerum diviſ.* 33 Scriptura chartæ cedit. §. 33. *Inſt. de rer. div. l.* 9. §. 1. *D. de adqu. rer.* 34 Tabulæ pictura cedit. §. 34. *Inſt. de rer. div. l.* 23. §. 3. *D. de rei vind.* Imo tabula picturæ cedit. *l.* 9. §. 2. *D. de adq. rer.* 35 §. 25. *Inſt. de rer. diviſ. l.* 7. §. 7. *D. de adq. rer. dom.* 36 *d.* §. 25. *d.* §. 7. 37 *d.* §. 7. *d.* §. 25. 38 *d.* §. 25. adde *l.* 61. *D. de rei vind.* 39 *d.* §. 25. *in fin.*

poſuerit,

poſuerit, aut ædificaverit, aut horum, quæ dicta ſunt, aliquid fecerit, illis qui aliena præſumpſerunt, hoc competit, ut [1] expenſas vel impendia, quæ in iis fecerint, a dominis, qui rem factam vindicant, recipere poſſint. §. 9. Acquiritur autem nobis non ſolum per nosmetipſos, ſed [2] & per eos, qui in poteſtate noſtra ſunt: ſicut filii [3] vel ſervi [4]: quia quicquid eis a qualibet perſona donatum, vel venditum fuerit, aut heredes fuerint inſtituti, id patribus & dominis ſine aliqua dubitatione conquiritur: præter [5] eos filios, quibus per leges caſtrenſe peculium habere permiſſum eſt. Hi vero ſervi, qui in uſufructu [6] noſtro, & in proprietate alterius ſunt, hoc tantum uſufructuario acquirere poſſunt, quod opere aut manibus ſuis fecerint, aut de mercedibus operis ſui acceperint. Nam ſi eis aut hereditas, aut legatum dimittatur, aut donationis aliquid conferatur, hoc proprietario domino, non uſufructuario adquiritur.

TIT. II.
DE TESTAMENTIS [7].

PEr univerſitatem [8], hoc eſt, omnia ſimul bona, acquirimus hereditate [9], emptione [10], adoptione: quia is quem adoptaverimus, ſi ſine patre eſt, cum [11] omnibus bonis ſuis ad nos tranſit.

§. 2. Id quoque ſtatutum eſt, quod non [12] omnibus liceat facere teſtamentum. Sicut ii ſunt, qui ſui [13] juris non ſunt, & alieno juri ſubjecti ſunt, hoc eſt, filii [14] tam ex nobis nati, quam adoptivi.

§. 3. Item teſtamenta facere non poſſunt impuberes [15], id eſt, minores quatuordecim [16] annorum, aut puellæ XII. §. 4. Item & ii qui furioſi [17], id eſt, mente inſani fuerint, non poſſunt facere teſtamenta. §. 5. Sed ii qui inſani ſunt, ſi intervalla [18] ipſius inſaniæ habent, per intervalla quibus ſani ſunt, poſſunt facere teſtamenta.

TIT. III.
DE EXHEREDATIONE [19] LIBERORUM.

IS qui filium in poteſtate habet, curam agere debet, ut teſtamentum faciens, maſculum filium aut nominatim heredem inſtituat, aut nominatim exheredet. Nam ſi maſculum filium in teſtamento præterierit, non valebit teſtamentum. §. 2. Si vero filiam [20] præterierit, non rumpit teſtamentum filia prætermiſſa, ſed inter fratres ſuos legitimo ſtante teſtamento, ſuam ſicut alii fratres, conſequitur portionem. Si vero teſtamento extranei heredes ſcripti fuerint, ſtante teſtamento filia medietatem hereditatis acquirit. Nam ſi facto teſtamento in quo filius maſculus prætermiſſus eſt, evenerit, ut vivente adhuc patre filius qui prætermiſſus eſt, moriatur, ſic quoque quamlibet filius ille mortuus fuerit, teſtamentum quod factum eſt, non valebit.

§. 3. Poſthumorum duo [21] genera ſunt: quia poſthumi appellantur ii qui poſt patris mortem de uxore nati fuerint: & illi qui poſt teſtamentum factum naſcuntur. Et ideo niſi is qui teſtamentum facit, in ipſo teſtamento comprehenderit: Quicumque [22] filius aut filia mihi natus natave fuerit, heres mihi ſit: aut certe dicat, Exheres ſit, valere ejus non poteſt teſtamentum: quia ſicut ſuperius [23] jam dictum eſt, legitime concepti pro [24] natis habeantur. Niſi quod melior [25] conditio eſt poſthumæ quam natæ: quia nata, ſi prætermiſſa fuerit, non rumpit teſtamentum: poſthuma vero, ſicut maſculus teſtamentum rumpit. §. 4. Si quis poſt factum teſtamentum adoptaverit apud populum [26] illum qui ſui juris eſt, hoc [27] eſt, qui patrem non habet, aut apud Prætorem [28] illum adoptaverit qui in poteſtate patris eſt, quaſi ei filius natus ſit, ita ejus rumpitur [29] teſtamentum. §. 5. Poſteriore [30] quoque teſtamento quod jure factum eſt, id quod jure factum ante fuerat, rumpitur. Quod ſi facto poſteriore teſtamento heres ſcriptus, aut ante aditionem hereditatis moriatur, aut vivo teſtatore defecerit, aut conditio poſſibilis ſub qua heres inſtitutus eſt, impleta non fuerit: is qui teſtamentum fecit, inteſtatus mori videtur: quia teſtamentum quod prius fecerat, teſtamento poſteriore reſciſſum eſt, & quod poſterius factum eſt, iis rebus quas diximus infirmatur. §. 6. Alio quoque modo teſtamenta jure facta infirmantur, ſi aliquis poſt factum teſtamentum capite [31] minuatur: id eſt aut ab hoſtibus capiatur, aut pro crimine in exilium deputetur. Similiter & ſi qui adoptatus fuerit, teſtamentum quod antequam adoptaretur, fecerat, non valebit. §. 7. Heredes autem ſui ſunt, aut [32] neceſſarii, aut extranei. † Sui [33] heredes appellantur filii aut nepotes ex filiis maſculis, quos in poteſtate avus vel pater habet. Neceſſarii [34] ſunt heredes ſervi qui cum libertate heredes inſtituuntur.

† Neceſſarii ideo quia aut velint [35] aut nolint, neceſſe eſt eis heredes eſſe. Nam qui creditoribus tenentur obnoxii, & putant [36] ſe non tantum in ſubſtantia, quantum in debitis relinquere, ipſi ſervos ſuos manumittunt, & heredes neceſſarios faciunt, ut quo magis heres quam dominus infamiam incurrat, cum res ejus, id eſt, hereditas domini pro debitis venditur, & creditoribus datur. † Extranei [37] ſunt, qui nullo propinquitatis gradu teſtatori junguntur, ſed eos quicunque pro arbitrio ſuo ſcribit heredes.

TIT. IV.
DE SUBSTITUTIONIBUS [38] ET DE FACIENDIS SECUNDIS TABULIS.

SUbſtitutio eſt, quæ poſt inſtitutionem a teſtatore fieri ſolet, id eſt, ſecundi [39] heredis appellatio. Et duæ ſunt [40], quarum una vulgaris dicitur, alia pupillaris. §. 2. Vulgaris [41] dicitur, ille heres mihi eſto: ſive hoc filio ſive extraneo. Quod ſi hereditatem meam adire noluerit, illum ſubſtituo ad quem hereditas mea debeat pertinere. §. 3. Pupillaris [42] ſubſtitutio filiis tantummodo impuberibus dari poteſt, quæ ita fit: Ille filius meus, ſi [43] intra pubertatem deceſſerit, illum ei ſubſtituo. Sed pupillaris ſubſtitutio ita ſecreta [44] eſſe debet, ut ad notitiam ſubſtituti pervenire non poſſit, ne vitæ pupilli aliquas ſubſtitutus inſidias moliatur. Nam in extrema pagina [45] teſtamenti fieri debet, ut pars illa in qua ſubſtitutio pupillaris ſcripta eſt, quamdiu pupillus annos pubertatis [illegible], obſignata permaneat, & prior pars teſtamenti, in qua heres ſcriptus eſt, referatur. Hoc etiam & [46] de bonis fieri poteſt. §. 4. Nam ſi extraneus [47] heres ſcriptus ſit, [illegible] ſubſtituere non poſſumus [48], ut ſi heres extiterit, & intra aliquod tempus mortuus fuerit, alius ei heres ſit, poteſt tamen per fideicommiſſum obligari, ut alii rogatus a teſtatore hereditatem aut integram, aut pro parte reſtituat.

TIT. V.
DE LEGATIS.

LEgatorum genera ſunt quatuor [49], vindicationis [50], damnationis [51], ſinendi modo [52], & præceptionis [53]. §. 2. Vindicationis [54] legatum eſt, ſi teſtator ſic [55] loquitur heredi: Illum ſervum tibi do, aut lego. vel: illam rem tibi præſume, habe, vindica [56]. Quod poſt mortem teſtatoris ſtatim legatarius non expectato herede, ſibi præſumit. Quam ſi præſumpſerit, [illegible] legato ab herede poteſt calumniam ſuſtinere, [illegible] legata eſt, legatarius hoc petere ab herede [illegible]. Si per vindicationem una res multis legata ſit, & ſinguli hanc ipſam rem præſumere velint, æquales ſinguli de re legata capiant portiones. §. 3. Per damnationem [57] illo ordine legatum dimittitur, ut teſtator in teſtamento ſcribat: Tu heres meus illi hoc da. aut: Illud illi ab herede meo dari jubeo [58]. In quo genere legati etiam alienæ [59] res per legatum dimitti poſſunt, [illegible] juris alieni eſt, & legatario tradere. [illegible] noluerit, quantum res illa valebit, legatario in pretio [illegible]. Sed ſi teſtator rem alienam quaſi ſuam credens per hoc genus legati reliquerit, legatarius hoc ab herede petere non poteſt: & inutile eſt legatum. Nam ſi ſciens alienam eſſe, per legatum dederit, neceſſe eſt ab herede, [illegible] dari. §. 4. Cæterum inter damnationis legatum & vindicationis hoc intereſt, quod per vindicationem res aliena [60] relinqui non poteſt: per damnationem [illegible] poteſt. Illæ etiam res quæ [61] in rerum natura non ſunt, per damnationem legato dimitti poſſunt, veluti ſi ita teſtator in teſtamento ſcribat: Fructus qui ex illo fundo nati fuerint: aut id, quod ex illa ancilla natum fuerit: quod in legato vindicationis fieri non poteſt: quia non poteſt [illegible].

§. 5. Inter legatum vindicationis & damnationis illa ſimilitudo [62] eſt, quod legatum vindicationis, ſive damnationis, ſi conjunctim [63], id eſt, duobus, aut pluribus una res in legato [illegible], ſingulis [illegible] integra debeatur: [illegible]. Inter legatum vindicationis, & damnationis iſta diſtantia eſt, ut [illegible] disjunctim [64], id eſt, ſingulis [illegible] mationem vero in pretio ab herede accipiant. §. 7. Sinendi [66] modo hæc [67] legati verba ſunt: Heres meus rem illam illum permitte præſumere & ſibi habere. Nam & propriam rem teſtator & [68] heredis ſui & [alienam] [69] per ſinendi legatum relinquere poteſt [70]. In quo legato non quidem heres legatario rem quæ relicta eſt jubetur tradere, ſed vindicanti legatario non permittitur prohibere.

§. 8. Præceptionis [71] vero legatum nonniſi uni [72] ex heredibus dari poteſt, ut aliquid ei ex hereditate præcipuum relinquatur [73]. Et aut conjunctim, id eſt, multis, aut disjunctim ſingulis relinquatur, omnibus una res tantum quæ nominata eſt, debetur, non uni res [illegible], & alii æſtimatio, ſicut in legato damnationis eſt conſtitutum.

TIT. VI.
DE LEGE FALCIDIA [74].

LEge Falcidia conſtitutum eſt: quicunque heres fuerit inſtitutus, quartam [75] partem totius hereditatis habeat. Quod ſi teſtator hereditatem ſuam legatis exinanierit, hoc ſtatutum eſt, ut Falcidiam ſibi de imminutione legatorum heres retineat, conſtante nihilominus teſtamento. Hic de Pauli ſententiis addendum.

1 Nota de exceptione vel actione ad ſumptus, & expenſas. 2 §. 30. 32. *Inſt. de rer. div.* v. *l.* 48. *D. de rei vind.* 3 *Inſt. per quas perſonas cuique adquiritur: l.* 10. *D. de adq. rer.* 4 §. 1. 2. *Inſt. per quas perſonas cuique.* §. 3. *Inſt. per quas perſonas.* 5 §. 1. *Inſt. per quas perſonas cuique.* v. *D. de caſtr. pecul.* 6 §. 4. *Inſt. per quas perſonas cuique. l.* 10. §. 3. *D. de adq. rer.* 7 20. Ulp. 2. *Inſt.* 10. & 3. Paul. 4. *L.* 28. *D.* 1. & *L.* 6. *C.* 22. 8 §. *ult. Inſt. per quas perſonas.* 9 *d.* §. *ult.* 10 Succeſſiones, quæ fiebant per bonorum venditionem, hodie ſublatæ ſunt. *Inſtit. de ſucceſſ. ſublatis quæ fiebant per bonorum vendit.* 11 *l.* 25. *D. de adopt. Inſt. de adquiſit. per adrogat.* 12 V. *Inſt. quibus non eſt permiſſ. fac. teſt.* & *D.* & *C. qui teſt. fac.* 13 Qui ſui juris non eſt, teſtari non poteſt, *Inſtit. quibus non eſt permiſſum.* 14 20. Ulp. 11. *l.* 6. *l.* 16. *D. qui teſtam. l.* 3. *in fin. C. qui teſt. fac. poſſ.* niſi ſint milites: poſſunt enim milites teſtari de caſtrenſi peculio. 3. Paul. 4. §. 3. 15 §. 1. *Inſt. quib. non eſt perm.* 20. Ulp. 12. 16 Paul. 3. *ſent.* 4. §. 1. *l.* 5. *D. qui teſt.* 17 §. 1. *verſ. Furioſi. Inſt. quibus non eſt permiſſ.* 20. Ulp. §. 13. *l.* 16. *in fin. l.* 17. *D. qui teſtam.* 18 3. Paul. *ſent.* 4. §. 5.
19 v. 2. *Inſt.* 13. 20 Filiæ quondam poterant præteriri a patre. *Inſt. eod. pr. verſ. Sed non ita de filiab.* 22. Ulp. 16. & 20. 21 Poſthumorum alii vivo patre poſt teſtamentum naſcuntur: alii poſt mortem: utrique ſæpe poſt teſtamentum *l.* 3. §. 1. *D. de injuſto rupto.* 22 De poſthumorum inſtitutione adde 3. Paul. *ſent.* 4. §. 22. 23 *Primo libro tit.* 4. §. 10. *ſup. eod.* 24 *l.* 7. *l.* 26. *D. de ſtatu hom. l.* 2. §. 6. *D. de excuſ. tut.* adde tamen *l.* 9. *in fin. D. ad l. Falc.* 25 Melior poſthumæ quam natæ conditio. Hæc præterita non rumpit teſtamentum, illa rumpit. 26 Hoc genus adoptandi mutatum eſt. Fit enim hodie adrogatio apud principem. *l.* 2. *D. de his, qui ſunt ſui.* jure ſcilicet populi in principem tranſlato. 27 Sui juris eſt, qui patrem non habet. 28 Eſt enim duplex adoptionis ſpecies. *l.* 1. *in fin. D. de adopt.* 29 Adrogatione vel adoptione rumpitur teſtamentum. §. 1. *Inſt. quib. modis teſt. l.* 8. *D. de injuſto.* 23. Ulp. 3. 30 §. 2. *Inſt. quibus mod. teſt.* 23. Ulp. 2. *l.* 1. *l.* 2. *D. de injuſto rupt.* 31 Capitis minutione teſtamentum infirmatur. §. 4. *Inſtit. quib. mod. teſtam. l.* 5. §. 5. *D. de injuſto rupto.* 32 Heredum differentias v. *Inſt.* 1. *de hered. qualit.* & *differ.* 33 Sui heredes [illegible]

[illegible]

TIT. VII.
DE FIDEICOMMISSIS [1].

POteſt aliquis recto [2] jure heredem inſtituere: & rogare eum, ut hereditatem ſuam, aut omnem, aut ex parte alii per fideicommiſſum reddat. Nam ſi heredem directo jure non inſtituerit, fideicommiſſarius non poteſt ad alium acceptam hereditatem transmittere. Sed in hac quoque re hoc obſervandum eſt, quod de Falcidia ſupra jam dictum eſt, ut heres inſtitutus, etiamſi omnem hereditatem alii reſtituere juſſus ſit, ita hereditatem alii reſtituat, ut quartam [3] ſibi ex hereditate retineat. §. 2. Et ſingulæ [4] quæcunque res per fideicommiſſum [5] dimitti poſſunt, hoc eſt, fundus, aut domus, aut mancipium, aut argentum. §. 3. Ab ipſo fideicommiſſario [6] alteri fideicommiſſum dimitti poteſt [7]. §. 4. Et a legatario [8] licet legatum dimitti non poſſit, fideicommiſſum poteſt. §. 5. Et non ſolum propriæ res a teſtatore per fideicommiſſum dimitti poſſunt, ſed etiam ipſius heredis, aut legatarii, aut cujuslibet extranei [9].

§. 6. Ne legatarius cui per teſtamentum parum dimiſſum eſt, plus [10] alii per fideicommiſſum quam id, quod conſequitur, reddere jubeatur. §. 7. Cum autem aliena res per fideicommiſſum relinquitur, neceſſe eſt heredi, vel legatario rem illam, quæ per fideicommiſſum eſt relicta, aut redimere, & fideicommiſſario dare, aut [11] pretium ejusdem rei, quantum æſtimata fuerit, fideicommiſſario numerare, ſicut in damnationis legato fieri diximus [12]. §. 8. Libertates [13] etiam ſervis per fideicommiſſum dari poſſunt, ut heres vel legatarius ea mancipia manumittant, quæ teſtator ab iis ut manumitterent, ſperavit. Nec intereſt, utrum hoc teſtator de ſuis ſervis, an de ipſius heredis vel legatarii, aut de alienis fieri jubeat. Quod ſi de alienis fecerit, ſimiliter cogitur heres emere ipſum ſervum & manumittere. Sed ſi illum dominus ſuus noluerit vendere, perit per fideicommiſſum data libertas: quia in hac re heres æſtimationem in pretio dare non cogitur: ſed cum per fideicommiſſum libertas datur, is qui manumiſſus fuerit, non teſtatoris, ſed heredis libertus eſt. §. 9. Præterea inter fideicommiſſa & legata ſunt quædam diſtantiæ [14]. † Fideicommiſſum ad eum cui aliquid commiſſum eſt, herede mortuo [15] poterit pervenire, ſi talis fuerit conditio teſtamenti: nam [16] legatum ita relinqui non poteſt. Item legatum per codicillum relictum non valet, niſi codicilli teſtamento fuerint confirmati: fideicommiſſum vero etiam [17] ſi teſtamento codicilli non fuerint confirmati, nihilominus debetur. † Item [18] per legatarium legatum alteri relinqui non poteſt, ſed fideicommiſſum poteſt. Item [19] per legatum ſervo alieno directa libertas dari non poteſt, per fideicommiſſum poteſt. † Item [20] per codicillos [21] nemo heres inſtitui poteſt, quamvis teſtamento confirmati ſint: ſed is qui teſtamento heres fuerit inſtitutus, poteſt [22] per codicillum rogari, ut hereditatem quæ ei data eſt, alii totam vel pro parte reſtituat: quod validum eſt, etiamſi codicilli teſtamento non fuerint confirmati. † Item [23] quamvis non poſſimus poſt [24] mortem ejus quem heredem inſtituimus, alium ei ſubſtituere: tamen per fideicommiſſum rogare eum poſſumus, ut cum moriatur, alii eam hereditatem vel totam, vel pro parte reſtituat. Et quia, ſicut ſuperius dictum eſt, etiam poſt mortem heredis fideicommiſſum ei cui relictum eſt, dari poteſt, quod hoc ordine fit, ut teſtator ſcribat: Illum heredem inſtituo, & volo, ut quum mortuus fuerit ad illum hereditas mea pertineat. † Præterea [25] & in hoc alia fideicommiſſorum & legatorum conditio eſt, quia fideicommiſſa, ſi tardius quam ſcriptum eſt, ſoluta fuerint, uſuræ [26] & fructus debentur: legatorum vero uſuræ non debentur, ſed ex mora ſolutionis, ſi per damnationem relicta fuerint, duplicantur.

TIT. VIII.
DE INTESTATORUM HEREDITATIBUS [27].

INteſtatorum hereditates primum ad ſuos [28] heredes pertinent. † Sui [29] autem heredes appellantur, filius filia, nepos neptis, pronepos proneptis ex nepote: quia omnes per virilem ſexum deſcendentes ſui vocantur. Naturales [30] ſunt hæ perſonæ, ac adoptivæ. Adoptivorum enim comparatione legitimi naturales appellantur. Sed ita nepos vel neptis ex filio avo ſuo heredes ſunt, ſi pater eorum de poteſtate patris, aut morte, aut emancipatione diſceſſerit: nam ſi eo tempore quo aliquis moritur, filium in poteſtate habeat, & ex eo nepotes, illi vivo patre ſuo, & in poteſtate avi conſtituto ſui heredes avo eſſe non poſſunt [31]. §. 2. Similiter poſthumi [32] qui ſi vivo patre nati fuiſſent, in poteſtate ejus futuri erant, ſui heredes ſunt.

§. 3. Si quando aliquis moritur, & reliquerit filium, aut filiam, & ex alio filio mortuo nepotes, neptesve: filii vel nepotes ex filio defuncto, patri vel avo hac ratione ſuccedunt, ut filius vel filia ſuas partes, & nepotes ex filio portionem quam [33] pater eorum erat habiturus, accipiant: quia regulariter conſtitutum eſt, ut inter ſuos proximior longiore gradu poſitos non excludat: & non in capita, ſed in ſtirpem dividatur hereditas. Item ſi quis moriens filium non relinquat, ſed ex duobus maſculis filiis dimittat nepotes, hoc eſt, ex uno filio unum, vel duos nepotes, ex altero tres aut quatuor, ſimiliter, ſicut ſuperius dictum eſt, in ſtirpem [34], non in capita hereditas dividatur, hoc modo: ut illi duo nepotes ex uno filio medietatem percipiant, & illi quatuor ex alio filio aliam medietatem: hoc eſt, ut tales accipiant portiones, quales patres eorum, ſi vixiſſent, habituri erant. §. 4. Si defuerint [35] heredes ſui, tunc hereditas defuncti pertinet ad agnatos. Agnati [36] enim ſunt per virilem ſexum defuncto propinquitate conjuncti, id eſt, conſanguinei fratres, hoc eſt, de [37] uno patre nati. Nec diſputari poteſt, ſi de diverſis [38] matribus naſcantur, qui uno patre geniti ſunt. Item patruus [39], id eſt, frater patris, fratris ſui filio agnatus eſt. Ipſo modo ſunt fratres patrueles [40], hoc eſt, qui de ſingulis germanis nati ſunt. Hoc ordine agnoſcitur, qui ſint agnati, ſicut ſupra diximus, per virilem ſexum propinquitate conjuncti.

§. 5. Non tamen omnibus ſimul agnatis lex hereditatem propinqui inteſtati dat, ſed iis qui defuncto mortis [41] ſuæ tempore proximiores inveniuntur. §. 6. In fœminis vero alia conditio eſt: quia inter fœminas ſola tantum [42] ſoror conſanguinea habetur agnata, ut germano ſuo defuncto, ab inteſtato ei agnationis jure ſuccedat. Reliquæ fœminæ, hoc eſt, amitæ, id eſt, patris ſoror, vel fratris filia, nec in capiendis hereditatibus propinquorum legitimæ ſunt, nec maſculis propinquis agnationis jure ſuccedunt. Ipſarum vero hereditates ad maſculos propinquos agnationis conditione perveniunt. §. 7. Regulariter conſtitutum eſt, ut inter agnatos proximior [43] poſteriorem excludat, & inter eos non in ſtirpem, ſed in capita ab inteſtato dividatur hereditas. Nam inter ſuos, ſicut ſuperius diximus, alia ratio eſt, ut proximior poſteriorem non [44] excludat, & ſemper hereditas in [45] ſtirpem non in capita dividatur. Nam ſi quis moriens dimittat germanum, & ex altero germano filios: germanus frater quia gradu proximior eſt, ſolus ſuccedit, fratris filii non [46] ſuccedunt. Item ſi moriatur quis, & de duobus germanis fratribus dimittat filios duntaxat maſculos, ex uno fratre dimiſerit duos, ex alio quatuor, ſimiliter maſculos: omnes quidem fratrum filii patruo ſuo ab inteſtato ſuccedunt, ſed non in ſtirpes, ſed [47] in capita: ita ut illi duo ex una parte duas accipiant portiones, & illi quatuor ex alio accipiant quatuor portiones. Nam ſi ſorores habuerint, in patrui hereditatem non veniunt, ſicut nec ſororis filii in avunculi hereditate ſuccedunt. §. 8. Nam & hoc regulare eſt, ut cognati tunc inteſtatorum propinquorum hereditates capiant, quando [48] aut ſui, aut agnati, defuerint.

TIT. IX.
DE OBLIGATIONIBUS [49].

OBligatio in duas ſpecies dividitur: Nam omnes obligationes aut ex [50] contractu naſcuntur, aut ex culpa. Quæ ex contractu naſcuntur, quatuor [51] genera ſunt, quæ ſingula hoc ordine diſtinguuntur. Aut enim re [52] contrahitur obligatio, aut verbis [53], aut literis [54], aut conſenſu [55]. §. 2. Re [56] contrahitur, quoties aliqua cuicunque mutuo [57] dantur, quæ in his rebus contingunt, quæ pondere [58], numero, menſura continentur: hoc eſt, ſi pecunia numeretur, vel frumentum detur, vinum aut oleum, aut æs, ferrum, argentum, vel aurum. Quæ omnia numerando, aut penſando, aut metiendo ad hoc damus, ut eorum fiant, qui ea accipiunt, & ad nos ſtatuto tempore, non ipſæ res, ſed aliæ ejus [59] naturæ quales datæ ſunt, atque ipſius ponderis, numeri vel menſuræ reddantur. Propter quod mutuum appellatum eſt, quaſi a me tibi ita datum ſit, ut ex meo tuum fieret. §. 3. Verbis [60] contrahitur obligatio ex interrogatione dantis, & reſponſione accipientis, ita ut ſi ille qui dat interroget, Hoc mihi dabis? qui accipiet, reſpondeat, Dabo. Aut in obligatione debitoris, ſi aliquis fidejuſſor [61] accedat, ille qui perſonam [62] fidejuſſori tradit, interroget: Iſtum fide tua eſſe jubes? & ille reſpondeat: Fide mea eſſe jubeo. hac conditione non ſolum ille qui debitor eſt, ſed & is qui fidejuſſor exiſtit, obligantur. Et non ſolum fidejuſſor ipſe dum vivit, ſed & heredes [63] ipſius, ſi ille defecerit, tenentur obnoxii. Creditor autem qui pecuniam dedit, in poteſtate habet [64] ad reddendam pecuniam quem velit tenere, utrum ipſum debitorem, an fidejuſſorem. Sed ſi debitorem tenere elegerit, fidejuſſorem abſolvit, quia uno electo quem idoneum creditor judicat, alterum liberat. §. 4. Sunt & aliæ obligationes quæ [65] nulla præcedente interrogatione contrahi poſſunt, id eſt, ut ſi mulier ſive ſponſo, ſive jam marito uxor futura dotem dicat [66]. Quod tam de mobilibus rebus, quam de fundis fieri poteſt: Et non ſolum in hac obligatione ipſa mulier obligabitur, ſed & pater ejus & debitor ipſius mulieris, ſi pecuniam, quam ille debebat ſponſo creditricis, ipſe debitor in dotem dixerit. Hæ tantum tres [67] perſonæ, nulla interrogatione præcedente poſſunt dictione dotis legitime obligari. Aliæ vero perſonæ, ſi pro muliere dotem marito promiſerint, communi jure obligari debent, id eſt, ut & interrogatæ reſpondeant, & ſtipulatæ promittant. §. 5. Item & alio caſu uno loquente, & ſine interrogatione alio promittente, contrahitur obligatio, id eſt, ſi libertus patrono aut donum, aut munus, aut operas ſe daturum eſſe juraverit. Exponendum hic quid ſit donum, aut munus vel operæ: in qua re ſupradicti liberti, non tam verborum ſolennitate, quam jurisjurandi religione tenentur. Sed nulla altera perſona hoc ordine obligari poteſt.

1 *Vid.* 25. Ulp. 4. Paul. *ſent.* 1. de fideicommiſſariis hereditatibus, *L.* 2. *Inſt.* 23. de ſingulis rebus per fideicommiſſum relictis, *L.* 2. *Inſt.* 24. 2 §. 2. *Inſt. de fideicom. hereditatib.* 3 De quarta Trebellianica *v.* §. 4. *Inſt. de fideicomm. her.* & *ad SC. Trebell. l.* 1. §. 2. *D. ad SC. Treb.* 4 *Inſt. de ſing. reb. per fideicommiſſ.* 5 Et legatum 24. Ulp. 25. 6 Sic a poſthumo herede inſtituto fideicommiſſum relinqui poteſt. Paul. 4. *ſent.* 1. §. 2. ab imperatore herede inſtituto, §. 3. *ibid.* a ſurdo vel muto, §. 4. *ibid.* at non ab uxore, cui vir dotem prælegavit, §. 1. *ibid.* 7 Quamvis a legatario olim legari non poterat. v. §. 4. J. *eod.* 8 *Inſt. de ſingulis rebus per fideicommiſſum relictis.* 24. Ulp. 20. ſicuti nec heredi a ſemetipſo. 24. Ulp. 22. 9 Noſtram ſtatim: alienas autem aut æſtimatas aut redemptas, Paul. 4. *ſent.* 1. §. 7. niſi ignorantes rem alienam legaverimus, §. 8. *ibid.* 10 Dixi pleniſſime *ad l.* 1. §. 17. *in fin. D. ad SC. Treb.* 11 Paul. 4. *ſent.* 1. §. 7. 12 *Tit.* 5. §. 4. *ſup. eod.* 13 11. Ulp. 18. §. 2. *Inſt. de ſing. reb. per fideicomm. l.* 12. §. 1. *D. de fideicomm. her.* 14 Differentiæ fideicommiſſi & legati: hodie legata fideicommiſſis exæquata ſunt. v. *l.* 1. *D. de legat.* 1. 15 Prima differentia. 16 Secunda differentia, 25. Ulp. §. 8. *in fin.* 17 *d.* §. 8. Paul. 4. *ſent.* 1. §. 10. 18 Tertia differentia. 19 Quarta differentia. 20 Quinta differentia. 21 *l.* 10. *D. de codic.* §. 2. *Inſt. de codic. l.* 27. *in fin. D. de cond. inſt.* 22 §. 2. *Inſt. de codic.* 23 Sexta differentia. 24 24. Ulp. 16. Paul. 3. *ſent.* 6. §. 5. 25 Septima differentia. 26 V. *C. de uſuris*, & *fruct. legator.*
27 De hereditatibus quæ ab inteſtato, *L.* 3. *Inſtit.* 1. de legitimis heredibus, 26. Ulp. de inteſtatorum ſucceſſione, Paul. 4. *ſent.* 8. 28 V. 26. Ulp. 1. §. 8. *Inſtit. de her. quæ ab inteſtat.* 29 §. 2. *Inſt. eod.* 30 Naturales legitimati ſui eſſe poſſunt. *d.* §. 2. *verſ. nec intereſt. verſ. quibus.* 31 *d.* §. 2. *verſ. nam ſi per id tempus.* 32 *d.* §. 2. *verſ. poſthumi.* 33 Hæc ſucceſſio in ſtirpes dividitur, 26. Ulp. 2. §. 6. *Inſt. de her. quæ ab inteſtato.* 34 Nepotes ex filio patris ſui locum repræſentant, ſive concurrant cum ſuis patruis, §. 3. ſ. ſive plures inter ſe concurrant, ut hic. Inter fratrum filios non eſt eadem ſucceſſio: concurrunt enim inter ſe non in ſtirpes ſed in capita, vide *Nov.* 118. *c.* 3. *in fin.* 35 Poſt ſuos adgnati ſuccedunt. 36 Quinam adgnati. 37 Conſanguinei fratres de uno patre nati, de uno id eſt eodem. 38 Ex eodem patre licet diverſis matribus geniti, agnati inter ſe. 39 Patruus patris frater. 40 Fratres patrueles duorum fratrum filii. *l.* 1. §. 6. *D. de gradibus* & *affinibus.* 41 §. 6. *Inſtit. de legit. adgn. ſucceſſ.* 42 26. Ulp. 6. Paul. 4. *ſent.* 8. §. 3. 43 §. 5. *Inſt. de legit. adgn. ſucceſſ. l.* 195. §. 1. *D. de verb. ſign.* 44 Inter ſuos proximiores non excludunt poſteriores. 45 Inter ſuos hereditas dividitur in ſtirpes. 46 Hodie ſuccedunt. 47 Fratrum filii inter ſe ſuccedunt in capita, qua de re dixi ad Ulpianum 26. §. 4. & *ad Nov.* 118. *c.* 3. *in fin.* 48 Poſt ſuos & adgnatos ſuccedunt cognati. Hodie ſublata eſt differentia adgnatorum & cognatorum, *Nov.* 118. *c.* 4.
49 V. *L.* 3. *Inſt.* 14. & *L.* 44. *D.* 7. *L.* 4. *C.* 10. 50 Adde §. 1. *Inſt. eod. l.* 1. *princ. D. eod.* 51 *d. l.* 1. §. 1. 52 V. §. 2. J. 53 V. §. 3. & *ſeq.* J. 54 V. §. 13. J. 55 V. §. 14. J. 56 V. *Inſt. quibus mod. re contrah.* 57 *Inſt. quib. mod. re. in pr. l.* 1. §. 1. *D. de oblig.* 58 *l.* 2. §. 1. *D. de reb. cred.* 59 *l.* 2. §. 1. *D. de rebus cred.* 60 *Inſt. de verb. obl. l.* 1. §. 7. *l.* 52. §. 2. *D. de obl. l.* 2. *in fin. D. de reb. cred.* 61 V. *Inſt.* & *D. de fidejuſſ.* 62 Cui perſona fidejuſſoris traditur. 63 §. 2. *Inſt. de fidejuſſorib. l.* 4. *in fin. D. de fidejuſſ.* 64 Hodie non habet, v. *Nov.* 4. *cap.* 1. 65 Dotis dictio ſtipulationem non requirit. 66 De dotis dictione, *v.* Ulp. 6. §. 1. & 2. 67 Ulp. 6. §. 2.